

Labe a Brandýsko v raném novověku

Roman Kolek

The Elbe river and Brandýs region in the Early Modern Age. The material contribution aims to show that a number of interesting and new data can be found even in documents about smaller localities on the Elbe, which make possible to get to know the mutual relationship of their inhabitants and the river in the Early Modern Age. The article is also an addition to other papers on the Labe theme, especially in the territorial context of the study of rafting between towns Kolín and Nymburk. Even though the town Brandýs or Čelákovice could not be placed on the same level with the larger royal towns there various documents for the transport or economic use of the Elbe and the impact of the river on the life of the monitored localities also can be found as sources of livelihood. Most of the written records were created due to disputes, for example between millers and fishermen etc. Most of the documents come from the period before the Thirty Years' War.

Keywords: the Elbe river • Brandýs nad Labem • Čelákovice • Matteo Borgorelli • Viktorin Houser • Ettore de Vaccani • Early Modern Period • bridges • water mills • weirs • timber rafting • fishing

Úvod

Následující stať má být materiálovou sondou naznačující, že i v dokumentech k menším lokalitám na Labi lze najít řadu zajímavých a nových údajů, nejen třeba k voroplavbě, umožňujících poznat praktický vzájemný vztah řeky a jejich obyvatel v raném novověku, v některých případech i dost podrobně. Předložený příspěvek je zároveň určitým doplňkem k dalším příspěvkům na labské téma, zejména teritoriálně navazuje na studii o voroplavbě mezi Kolínem a Nymburkem. Přestože nelze klást na roveň komorní město Brandýs nebo dokonce městečko Čelákovice s uvedenými většími a svobodnými královskými městy (která mají i přímo privilegia k tématu), i pro jejich prostředí se podařilo dohledat rozmanité doklady k dopravnímu nebo hospodářskému využívání Labe a vůbec ke vlivu řeky na život ve sledovaných lokalitách jako zdroje obživy i sporů, místa nebezpečí atd. Je třeba neztrácet ze zřetele, že většina písemných záznamů vznikla v souvislosti s Labem v důsledku sporů, ať už např. mezi mlynáři a plavci, mezi rybáři apod. Většina prozkoumaných dokumentů pochází z předbělohorské doby; v textu jsou využity i archiválie z období po třicetileté válce, jejich heuristika však nemohla být tolik hluboká.¹

¹ Citované texty z archivních pramenů byly přepsány podle obecně rozšířených edičních zásad pro transkripci raně novověkých textů, tedy s využitím současné pravopisné

Původně menší městečko Brandýs, obdařené za Krajířů z Krajku v 1. polovině 16. století několika privilegii, se po začlenění do budovaného komorního panství jako jeho centrum (od r. 1547) a po připojení Hrádku (1559) relativně rychle rozrůstalo. V říjnu 1581 dosáhlo od Rudolfa II. povýšení na město. Několik kilometrů proti proudu předcházelo městečko Čelákovice, naopak dále následovalo město Kostelec nad Labem. Všechny tři největší lokality brandýského panství ležely na levém břehu Labe. Naopak na pravém břehu proti Brandýsu leželo městečko Stará Boleslav, zhruba napůl patřící k brandýskému komornímu panství a ke kapitule. Brandýské panství navazovalo na další komorní panství – přerovské, s nímž bylo často i správně spojené (a jehož se týkají též některé následující zmínky), a Lysá nad Labem (na pravém břehu).²

Labe v regionu mělo před regulací mnoho proměnlivých meandrů a ramen, místy teklo dvojítm řečištěm,³ obklopené hlavně na pravém břehu, u soutoku s Jizerou, hustými lužními lesy využívanými k myslivosti.

---

normy češtiny při zachování jazykových zvláštností originálu, srov Ivan ŠTŮVÍČEK a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha, 2002. Podle dnešního úzu bylo upraveno psaní velkých písmen, hranice slov a kolísající podoba slov cizího původu. Podle současné pravopisné normy (a kontextu) bylo též upraveno kolísající psaní *s/z*. Pravopisné normě bylo přizpůsobeno psaní zájmena *mě x mně*. Dvojhlaska *au* byla upravena na *ou* rovněž podle dnešní pravopisné normy. Tam, kde grafém *g* vyjadřuje hlásku *j*, byl v tomto smyslu také upraven. Naopak, v původní podobě byly ponechány grafémy *g, k* vyjadřující hlásky *g, k*. Zachováno je též psaní variant slovesa být (*sem, sme*), dále slovesa mít (*jmit*). Kvantita hlásek byla upravena podle současných pravidel. Místní jména byla transkribována (např. *Sselakowicze* → *Šelakovice*). Osobní jména byla transkribována do nejpravděpodobnější podoby, křestní jména do současné podoby. Interpunkce byla doplněna podle současné pravopisné normy. Za řadovými číslovkami je doplněna tečka. Všeobecně známé pojmy jsou přepisovány pomocí ustálených zkratk, např. J. M. C. = J[eho] M[ilost] C[ísařská], L. P. = Léta Páně. Sjednoceno bylo různé psaní zkráceného oslovení nebo titulatur (V. M. = Vaše milosti, P. P. P. = pan purkmistr a páni). V jiných případech došlo k rozvedení zkratk. Ponecháno bylo převládající označování peněžních jednotek: ss. g. č. (míš.) = kopy grošů českých (míšenských); zl., f. = zlatých, kr. = krejcar.

² Základní přehled dějin regionu stále podává monografie Justin Václav PRÁŠEK. *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres*. Díl I.–III. Brandýs nad Labem, 1908–1913.

³ Urbář brandýského panství z r. 1651 uvádí Nové a Staré Labe; též most v Toušeni překonával dvojí Labe. Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA v Praze), fond Velkostatek Brandýs nad Labem (dále Vs Brandýs), urbář (1651), i. č. 5931. Srov. PRÁŠEK. *Brandejs nad Labem*. I., s. 7–9.

Stavby a zařízení na Labi (mosty, jezy, mlýny)

Z hlediska dějin vědy a techniky lze snad začít tématem mostů, jezů a mlýnů na Labi, které ovlivňovaly jak dopravu, tak i život obyvatel Brandýsa a okolí, zvláště pro časté potřeby jejich oprav, zejména po povodních nebo válkách.

Mosty přes Labe, vždy minimálně dvojité, se nacházely v regionu nejprve v Brandýse,⁴ od r. 1561 přibyl (trojitý) most v Toušeni, místo dřívějšího přívozu, a r. 1586 v Kostelci nad Labem (též s přívozem); výše proti proudu pak v Byšičkách (1589), Přerově nad Labem a v Litoli pod Lysou nad Labem. Soustava přemostění mezi Brandýsem a Starou Boleslaví sestávala dokonce ze čtyř dílů, jejichž podoba se ustálila v době rudolfinské – začínala dodnes zachovaným dvouobloukovým kamenným mostem přes odtokový kanál od mlýna,⁵ z ostrůvku pokračovala dřevěným mostem přes hlavní labské koryto, jehož část byla zdvihadí.⁶ Na pravém břehu navazoval od r. 1568 (viz níže) kamenný most o 24 obloucích, patrně nejstarší inundační most v českých zemích, jenž nahradil dřívější, povodní zničenou hráz,⁷ a celá soustava končila dřevěným přemostěním staroboleslavské tůně.

Nejstarší brandýská pamětní kniha obsahuje např. obecní „svolení“ (vyhlášku) z 25. listopadu 1538, tedy ještě za vrchnosti Krajířů, „když se na mostě jakéžkoliv jiné dílo, kromě beranem bítí, dělá, aby rychtář dělníky na dílo přijímal a zase též [...] aby je vyčítal“. K témuž roku se váže pamětní zápis na konci knihy, podle něhož „na větším díle všecken most znovu udělán a kolí znovu vybito a zvláště od zámku až k celně nad struhou, kteráž teče od mlajnu“.⁸ V téže knize je po dvaceti letech zaznamenána jedna z řady dalších obnov tamního (dřevěného) mostu: „Most Brandejský přes řeku Labe L. P. 1558 okolo času Rozeslání sv. apoštolův [15. července] jest takměř všecken nový ustaven, kromě některých dobrých dubových kolů, kterýž se pod hranice hoditi, uznati se zanechalo.“⁹

Již 16. ledna 1553, jen několik let po převzetí brandýského a toušeňského panství Českou komorou, sdělovali královští radové brandýskému hejtmanovi, že poručili

⁴ Srov. PRÁŠEK. *Brandejs nad Labem*. I., s. 322n., II., s. 399n.

⁵ Veronika KORČÁKOVÁ – Jan PEŠTA. Renesanční most v Brandýse nad Labem. *Památky středních Čech*, 23, 2009, č. 1, s. 24–40.

⁶ SOA v Praze, Vs Brandýs, urbář (1651), i. č. 5931, fol. 5r.

⁷ Michal CIHLA – Miloš DRDÁČKÝ – Dita FRANKEOVÁ – Michal PANÁČEK – Zuzana SLÍŽKOVÁ. Technologie stavby klenutí oblouků středověkých kamenných říčních mostů v Čechách. *Svorník*, 12, 2014, s. 137–164, zvl. s. 152–154.

⁸ Státní okresní archiv (dále SOKA) Praha-východ, Archiv města Brandýs nad Labem (dále AMB), neinventarizováno, pamětní kniha I., fol. 20r a 308.

⁹ SOKA Praha-východ, AMB, pamětní kniha I., fol. 94.

Janovi, mlynáři z Bašty,¹⁰ a mistru Jakubovi, mlynáři z Čelákovic,¹¹ promyslet stavbu mostu u Toušeně.¹² Přitom přední část mostu stála již dříve, jak bude uvedeno dále.

Záměr se opakoval ve zprávě Jana mlynáře arciknížeti Ferdinandovi „o mlejních, trubách, splavích, rybnících“ na komorních panstvích z r. 1561:

„Na panství Brandejském. Předešle přívoz u Toušeně jest bejval [...] aby tudy přes Labe most nový udělán byl, přes kterejžto most volnější přejíždění než na přívoz [...] všichni lidé míti budou. A poněvadž tak narychlo takové mostu dělání před sebe vzíti jest věc slušná, pro tu příčinu, že prám se jest potopil a na místo jest sešlej, tou silnicí lidé průchodu svého míti s vozy nemohou, začátek takového díla a lesu k němu tesání jest před sebe vzat původem J. M. C. pana hejtmána brandejskýho, a dělníkům a tesařům z důchodův J. M. C. na den se platí, a když by takové dílo způsobem ná denním a placením jíti jmělo, takovým nákladům konce předzvěděti by se nemohlo [...]. Aby potomních nákladův častých potřebí nebylo, jest pak společné snešení mé se panem hejtmánem, aby pro shýbání trámův a votcasami, když by s těžkými vozy přeseň se jelo, vynapínanej udělán byl, také pro bytedlnost aby všecek příkrytej a prkny oplankovanej aby byl. A poněvadž větší díl dříví obojího, dubového i suchého, již jest objednáno a svezeno [...] nyní se pomine, ale toliko od udělán téhož mostu samým tesařům a beraníkům,¹³ mimo to, což již na ztesání lesu jest vydáno, učiní jedno sto ss g. čes[ký]ch. Dále pak na svorníky, kterýmiž se napínání stahovati bude, [...] XV ss g. č., za hřebíky k oplankování [...] X ss g. č., učiní všeho nákladu na nový most, když potřeby od dříví dodány budou, CXXV ss g. č. [...].

Na panství Lyském. Jest mlejn ve vsi Litoli k zámku náležející a ten mlejn nájmem propůjčován jest bejval, tak což se z něho peněžité sumy bralo, to na voprávky se vynakládalo, avšak předce poustkou zůstává [...]. Poněvadž jest prve na třetinu byl dán, i nyní na třetí díl by dáti dobrému mlynáři se mohl a o skrovné outratě opraven býti může [...], potomně vždycky mlynář v svých opravách [...] na svůj groš držeti povinen bude [...], než toliko dříví nákladem J. M. C. zjednáno.“¹⁴

Toušeňský most, postavený brzy po uvedené zprávě, musel záhy čelit povodním. Brandýský purkrabí Zikmund Vanecký z Jemničky popsal 23. března 1565, že voda „mostu toušeňského [...] jedno pole vzala a k tomu břehu utrhla, a na předním

¹⁰ Snad mlýn v Drahelicích u Nymburka, tehdy panství Lysá; příp. mlýn Bašta u Starého Kolína?

¹¹ Mohlo se jednat o Jakuba Koutského z Kostelce. Srov. Roman KOLEK. Čelákovice a Koutští z Kostelce. In *Sto let městského muzea v Čelákovících*. Čelákovice, Městské muzeum, 2004, s. 273–296.

¹² Národní archiv (dále NA), Stará manipulace (dále SM), i. č. 276, sign. B 94/48.

¹³ Beranit – zarážet, např. do země kůly, piloty.

¹⁴ NA, SM, S 195/8.

mostě krytém, splzí¹⁵ a koly pobrala, že jedno zhlaví toliko na dvou kolích se drží, a tak jakž tudy silnice veliká jest, lidé jeti nemohou [...] kdyby šestnácte dubů na koly dáno bylo a 30 borovic“.¹⁶ A 29. června si stěžoval nový purkrabí Jan Lichvice z Lichvic, že se u Toušeně udržují tři mosty „kdež prve prám a přívoz jest bejval“, ale šlechta odmítá platit clo.¹⁷ Ve stejném roce 1565 se přitom vybralo na novém toušeňském mostě cla 73 kop 26 g. (č.), přičemž Čelákovští a Toušenští byli od něj osvobozeni za povinnost pomáhat při jeho opravách (srov. dále).¹⁸

Relativně nedlouho poté, 15. května 1570, odpovídal končící hejtman Vilém z Oppersdorfu k suplice obyvatel městeček Čelákovice a Toušeně ohledně hnaní dobytka přes toušeňský most, že na nový by bylo třeba dříví za 200 kop g. č. a že již „předěšle stav panský a rytířský na tom mostě cla dávati se zbraňovali a celného mnozí bítí a z mostu hoditi chtěli [...] u mě se snaší, aby týž most složen byl, toliko pro živnost těch chudých lidí z městečka Toušimě a Čelákovice, aby mohli pro dříví a seno i s dobytky přes Labe, tento most na jich náklad aby stvrzen a opraven byl, a když by oni buď sena aneb dříví sobě časné svezli, zase aby se zahradilo aneb zavřelo [...]. Neb také strany cla, co se na tom mostě scházelo, to neničko na mostě Brandejským, poněvadž se silnice tudy obrátila, dobře se nahrazuje“.¹⁹

Ve spojení s labskými stavbami v regionu prameny často zmiňují jména tří předběllohorských brandýských měšťanů. Prvním byl stavitel Matteo Borgorelli (též Mates Borgeralis de Castello). Česká komora svolala poté, co „skrže velké povodně mostové mezi Brandejsem a Starým Boleslaví všickni padli“, na 14. června 1566 do Brandýsa komisi, jejímiž členy kromě Borgorelliho byli nejvyšší lovčí Schwendi, hejtman chlumeckého panství, mlynář Jan Vorličný [patrně Jan Aquilinas] a „mistr Andres tesař“.²⁰ Jednalo se hlavně o stavbu inundačního mostu. V následujícím roce 1567, při žádosti o uvolnění prvních 300 kop g. míš., Borgorelli konkretizoval svůj záměr: „most přední i zadní 7 loket šíři míním dělati a prostředek těch starých hatí²¹ míním stavěti 9 loket šíři tu, aby se vozové volně míjeti mohli, a vejšku, tu dělati chci, aby lidé bezpečně, když vody velké sou, jezdit mohli“.²²

¹⁵ Snad synonymum častěji uváděného výrazu „sklep“.

¹⁶ NA, SM, B 94/48.

¹⁷ NA, SM, B 94/58.

¹⁸ SOkA Praha-východ, Archiv města Čelákovice (AMČ), pamětní kniha tzv. s přázkou, fol. 151v, též pamětní kniha z r. 1562, fol. 10.

¹⁹ NA, SM, B 94/48.

²⁰ NA, SM, B 94/48.

²¹ Hráze.

²² NA, SM, B 94/48.

Další komisaři Jáchym ze Švamberka a Jan starší Robmhap ze Suché s císařským stavitelem Bonifanem [patrně B. Wolmut] a „mistrem Voldřichem zedníkem“ [patrně Ulrico Aostalli] po Borgorelliho suplikách do května 1568 zjistili, že musí dělat kamenný most o 3 lokte širší oproti smlouvě a že navíc vydláždil „mezi sklepy“²³ proti podemílání pilířů. Po hejtmanově upřesnění, kam až „při zvodnění Labe vody nejtouž vpadají a vlíhají“, uznali zapotřebí k původně plánovaným 23 „sklepům“, širokým 10 loket, přidat „pro lepší odpad vody sedm sklepův“ (což se patrně nerealizovalo). Zároveň doporučili připlatit Borgorellimu k již smlouvené ceně 1 000 kop g. míš. ještě 100 kop.²⁴

Následující den, 7. května, zhlédli komisaři Toušeň, a opět se tak zachovaly zájímavé nové údaje, že při tamním císařském dvoře dal hejtman zhotovit zcela nový mlýn o dvou kolech, ač tam na Labi byl starý mlýn, který „nějaký Cyprián mlynář“²⁵ drží, jenž ale při povodních byl mimo provoz až několik týdnů. Problémem nového mlýna ovšem podle komise bylo zásobování vodou z potrubí.

Borgorelli 11. července 1568 v česky psané suplice adresované přímo císaři navrhoval, že by raději stavěl kamenný most mezi Brandýsem a Starou Boleslaví v místech hatí, kde dříve byly dřevěné mosty; znovu potřeboval po nařízených úpravách navýšit finance. K 17. září 1568 kamenný most do Staré Boleslavi údajně dostavěl, zbývalo jej dodlážit, a 12. ledna 1569 doplnil, „že tejj most zabradel velmi potřebuje, [...] Nebo sem již s mistrem tesařským rozmlouvání jměl, kterejžto od tejjchž zabradel udělání XXX ss g. míti chce“.²⁶ V několika suplikách v roce 1569 Borgorelli žádal o doplatek, konkrétně 100 kop g. č. (k projednaným 500 kopám).

Dne 20. února 1570 Borgorelli sděloval, že při další povodni se zbořilo několik „sklepů“. Snad v téže roce sepsal hejtman Oppersdorf „Poznamenání některých artykulův, což by se na tom panství Brandejským při mostích, rybnících a březích dělati a opravovati mělo“, v němž uvádí: „Nejprve strany mostu k Starému Boleslavi, [...] již k velké škodě a zkáze přišel, nebo v těch místech, kde se skleповé pobořili, hlubiny se zdělaly a velmi těžce v těch místech gruntové zase zdělání budou [...]. Co se dotýče mostu u Toušimě, kderýž též voda při obou koncích i velký díl břehův pobrala, toliko někderé koli a zhlaví vostalo [...]. Co se dotýče břehův a vzlášťe [!] nad mlejnem brandejským, jakž se voda na dve dělí, břehové velmi nebezpeční jsou a každého roku nemálo se jich ubírá, takže místem velmi se Labe snižuje, z něhož se obávati [...], buď že by se tak Labe přímo na mlejn obrátilo [...], a potom by skrze grunty pánů Vrabských k Dřevčicím šlo, anebo aby ten mlejn na suše nezůstal,

²³ Klenutí, mostní oblouk.

²⁴ NA, SM, B 94/48.

²⁵ Roudnický z Mydlovaru.

²⁶ NA, SM, B 94/48.

ale [...] menším nákladem může ten tok Labe obrácen býti, nežli se břehův hájiti, kdeříž velmi hlubocí jsou.“²⁷

Dne 20. března 1570 si Borgorelli stěžoval na zámeckého důchodního písaře a spoluměšťana Šimona Lifejna, že „štěpnici svou, kteráž pod týmž mostem kamenným jest, hradbu z šarholcův²⁸ dělati a podle těch šarholcův proutím vrbovým plot vyplésti, [...] což na velkou škodu témuž mostu a zvláště, že voda spádu pro touž hradbu a plot jmíti nemůže. A za touž příčinou na témž mostu škoda se jest stala a touž hradbu i plot jest vyvrátila a podebrala. A kteroužto hradbu a plot zase jest dotčený [...] udělati dal.“²⁹ Ještě 15. listopadu 1571 potvrzoval tuto stížnost nový hejtman Martin Mamingar, „proti dotčené zahradě písaře důchodního toliko ten jeden sklep jest a v rozvodnění vod aby voda volně odcházeti mohla, [...] poněvadž ten plot blankováním neb šarholci dělán jest, aby připraveno bylo místo, kderé by se odvírali neb přeč odkliditi, kdyžby vody přicházely, mohlo“.

Těsně po údajném datu Borgorellioho smrti hejtman 25. dubna 1572 odpovídal komoře k údajným škodám na brandýském mostě: „jakž léta 1570 skrz veliké povodně na mostu kamenným k Starému Boleslavi se byla nemalá škoda stala, ještě za hejtmanství J. M. pana Viléma Opprstorfa, a někderé sklepy do gruntu pokazila, ale taková škoda minulého roku 71 jest zase udělána [...], a tak jest též dílo před začátkem zimy dokonáno, a od toho času žádné se takové škody nestalo, toliko místem dosti málo v pilířích vápno odpadlo, že pro studenost a čas podzimní dobře zaschnouti nemohlo.“ Zároveň hejtman žádal o pomoc s dovozem („forami“) kamení a písku k vydláždění mostu. Skutečně, 23. června komora rozeslala žádost o takovou pomoc okolním vrchnostem (podobně již 25. června 1567).³⁰

Po Borgorellioho smrti mizí na řadu let i podobné zprávy o stavbách na Labi v regionu. Pozdější záznamy jsou pak spojeny s dalšími dvěma staviteli, Viktorinem Houserem³¹

²⁷ NA, SM, B 94/48.

²⁸ Termín se v pramenech vyskytl vícekrát, pravděpodobně ve významu trámy, někdy s dobovým českým překladem „tesy“ nebo „trhanice“. Německy Schar – hromada klád stejné délky, jež jsou připraveny k vázání voru. Srov. Eugen RIPPL. Z plavecké (vorařské) češtiny. *Naše řeč*, 1934, s. 65–75, 97–105, a Božena ZIMOVOÁ. Vorařský slang v řeči starého Podskalí. *Naše řeč*, 1957, s. 80–93.

²⁹ NA, SM, B 94/48. Srov. spor Schwendiho s Lifejnem r. 1565, Václav PEŠÁK. Z dějin lesního hospodářství v Čechách v druhé polovici XVI. století. *Časopis pro dějiny venkova*, 1931, s. 47.

³⁰ NA, SM, B 94/48.

³¹ Josef M. JAKUBIČKA. *Viktorin Houser*. Ročenka Okresní jednoty musejní v Brandýse nad Labem, 1936, s. 13–19.

a Ettorem de Vaccani, pocházejícím údajně z Porlezzy u Lugana jako Borgorelli. Nejprve se týkaly nového mostu u Byšiček.

Dne 23. února 1589 sdělovali přerovský hejtman Michael Albrecht z Šentalu a brandýský Jan Cingulín Podvinský z Opočna: „Poručení Vašich milostí strany díla nového mostu na panství Přerovském [...], abychom k témuž mostu sjeli a od něho, Viktoryna mlynáře, takové dílo spatříc a přijmouc, co by mu tu za práci jeho dáno býti mělo, pošacovali [...] tak jsme učinili a dnešního dne takové dílo téhož mostu nového spatřili, o kterémž jináče nemůže se říci, nežli že jest dílem mistrovským. Ale poněvadž mimo něho, Viktoryna mlynáře, jiným dělníkům na den jest se platilo, jemu jak by placeno býti mělo, jináče jsme u sebe najíti nemohli, nežli podle vyhledání z register, [...] jak dlouho se jest takový most dělal, našli jsme toho všeho, a té práce jeho sedumdesát a sedum týhodnův. Počítajíc mu každého týhodne na osobu jeho po I ss XV g. č. A poněvadž koně k odjezdům svým opotřebí i jináče jest jmiti musil, outraty na kůň na pomoc po X g. č., a na nádobí železné, kderéhož jest při témž s mnoho tesaři nemálo potřebovati musil, XVI ss g. č. A za dva hevery a za provazy šeladkami dlouhý, což vše se spotřebovalo, XII ss g. č. Čehož všeho učiní I^c XXXVII ss V g. č., jemu že by pasírováno býti mohlo, naše zdání jest.“

Houserova nedatovaná, těsně předcházející suplika vrchnímu hejtmanovi komorních panství osvětluje zajímavě tehdejší způsob takových staveb: „kterak sem na jisté [...] poručení most nový dřevěný přes Labe u Byšiček,³² na gruntech a panství Přerovskému [...] náležitých, léta pominulého LXXXV stavěti začal. A poněvadž dříví příhodného tu tak blízko nikdež se nenalézalo, hned ve čtvrtek po sv. Kateřině téhož léta [28. listopadu 1585] na lesy na panství Pardubské i potom několikrát jezditi, a jak při vyhledávání, tak roubení i přetesávání téhož dříví, aby se snáze plavit mohlo, každou jízdu několik dní s dělníky tam trvati, ano, také jsouce v službě při mlejně brandejským, jiného mlynáře postaviti, a pro dohlídnutí ke všem těm tak roztržitým věcem a dílům (zvláště pak, poněvadž mezitím i mlejny kostelecké se předělávaly), koník sobě koupiti sem musil. Avšak žádné smlouvy o též dílo [...] se mnou nikdá učiněno nebylo [...] I vybral sem zatím pomalu pro vychování sebe a na náklad všelikého nádobí od písaře důchodního na Brandejse XXIII ss g. č., a od písaře obročního pro koník svůj XXI str[ychů] ovsu, též od písaře důchodního na Přerově LXV ss g. č. do oučtu [...] I poněvadž pak též dílo toho mostu, kteráž téměř za dvě léta trvalo, souc ode mě [...] dosti dávno [...] dokonáno, skrze žádného až posavad se nepřijímá, a já [...] nemálo [...] sem vynaložil, [...] živnuštku také svou nemálo obmeškáváje, za tou příčinou [...] dosti mnoho se vdlužiti musil.“³³

³² Srov. Karla MOTYKOVÁ. Pozůstatek středověkého kamenného mostu v Byšičkách (Lysá nad Labem, okr. Nymburk). *Archeologie ve středních Čechách*, 14, 2010, č. 2, s. 875–881.

³³ NA, SM, B 94/48.

Komora nařídila 26. května 1589 přerovskému hejtmanovi: „Co se pak dubí na bárky³⁴ k novému mostu u vsi Byšiček dotýče, srozumíváme tomu z psaní [...] forštmistra trutnovského, že by na veliký náklad k Labi se dopraviti a k plavení přihotovit muselo, i poněvadž zprávu činí, že paní Salomena Rašínová z Val[d]štejna a na Dobrovanech [Doubravany], na statku sirotčím [Bílá] Třemešná, nedaleko města Dvoru [Králové] ležícím, duby i jiného dříví suchého dostatek jmá a nedaleko Labe se nachází, z té příčiny poroučíme Vám, abyšte se s Viktorynem Houserem mlynářem k dotčené paní [...] vypravili [...] aby takové dříví ještě tohoto léta včasné dolů se splavilo a ty bárky před dříví ledu zhotoveny býti mohly.“³⁵

Houser musel platit za respektovaného odborníka, komora si od něj v r. 1590 vyžádala též odhad na stavbu mostu ve vzdálenějším Týnci nad Labem na zmíněném pardubickém panství.³⁶ Pozornost se pak musela soustředit opět na brandýské přemostění. Purkrabí Václav Čelakovský z Knírova oznamoval 9. července 1590: „co se mostu brandejského přes Labe dotejče, kterak ten již velmi zpustlej a téměř všecken na oboření jest, takže netoliko s velikými náklady, ale ani s lehkými vozy přes něj nebezpečno jeti jest, a kdyby J. M. císařská, poněvadž tudy nejvíce přes most na projíždky jezdívati ráčí, a nětco J. M. se přitrefilo, nevím, jak by potom za to odpovídáno bylo [...] I to také V. M. za pravdu pověděti mohu, by se pak i tak nákladně opravovati měl, tehdy nemnoho menší náklad naň bude, jakoby se vnově stavěti dal, na jez i přijíti musí, protože koly pod ním všeckny od vody sežraný, polštáře, trámy a jiné potřeby zpráchnivělý a shnilý jsou.“³⁷

V lednu 1592 komora poručila správci panství Janovi Černoorskému k opravě brandýského mostu: „abyste ihned Viktoryna Hausera ku panu Václavovi Chotkovi, J. M. C. hejtmanu panství Pardubského, vypravili. Ten mu [...] nápomocen bude, kde by se příhodné dříví [...] vyhledati, stržiti a jak dolů dopraviti mělo, kderěz když dostanete, dotčenej most, jestliže by se vždy nový dělati dáti neměl, tak opravití dejte, aby neflikován, než bytedlně udělán byl a J. M. C. po něm bezpečně jezdití moci ráčil.“ V dubnu následovalo další nařízení Černoorskému, aby kvůli dubům na opravu brandýského mostu vypravil Housera tentokrát do trutnovských lesů.³⁸

Houser přitom v červnu 1592 připomínal komoře (podobně jako dříve Borgorelli): „zvláště teď stavením mostu kosteleckého [...] i poněvadž ještě při jezích kosteleckých a druhého mostu nemalého opatření potřebovati se bude [...] žádám,

³⁴ Potopený základový rošt.

³⁵ NA, SM, B94/122.

³⁶ NA, SM, P 70/5 a P 70/58.

³⁷ NA, SM, B 94/48.

³⁸ NA, SM, B 94/48.

že povážíc velmi chatrnýho platu ročního, totiž XVIII ss [g.] míš., kterejž mlynáři při mlejních brandejských nařízen jest, [...] tajiti nemohu, že když sem ještě bez manželky, za dobré paměti pana Martina Mamingara, v týchž mlejních za mlynáře předního sloužil, a nějaká stavení podobná se nahodila, pro vyměření toho a k tomu dohlídání a čeládky i na nádobí spravení, dáváno mi bylo na tejden I ss g. č. [...] Nad to vejše vykrmívalo se přes LX vepřův za rok při mlejních, dvacátý mlynáři náležel“.³⁹

Dne 20. července 1592 musela komora urgovat zmíněného pardubického hejtmána Václava Chotka z Chotkova o dříví k brandýskému mostu: „ráčili sme Tobě, ještě za spravování panství Brandejského poctivého Jana Černoorského, poručiti, aby dříví to dubové, které pro opravu mostu brandejského skrze Tebe a Viktoryna Hausera, mlynáře našeho brandejského, skoupeno a na vodu k Labi dopraveno jest, bez peněz dolů propustil, a jakýkoli náklad na ně aby sobě písař důchodní pardubský v pořádný příjem uvedl, a zase u vydání v takové Brandejského panství potřebě položil [...] Ale zprávu nám dává nynější správce panství Brandejského, poctivý Simeon Radlfester z Vildrštorku, že by takového dubí až dosavad nepropustil [...] i poněvadž se ho netoliko k dotčenému mostu, ale také i mlejňův brandejského a kosteleckého velmi pilně potřebuje [...] protož tobě poroučíme, aby netoliko výš oznámené dubí, pokudž ještě vody na Labi mírné jsou, bez peněz propustil a k Brandejsu dolů splaviti dal, ale nad to ještě čtyry kopy kmenův takového dubí, jakž jest Viktoryn Hauser zprávu dal, podtíti a ku plavbě zhotoviti poručil.“⁴⁰ Jak bylo nakonec dříví využito, následuje níže k roku 1599.

V předjaří 1595 zasáhla Brandýs další katastrofální povodeň. Hejtmán Šimon Redlfester z Vilderstorku popsal komoře škody nejprve 17. března: „kterak tuto noc velice mnoho vody přibýlo, ješto sme se nadáli, že by již pomalu zapadati jměla. Nevím, zdali sou se nahoře jací rybníkové strhli, čili tak sněhové v těch horách se pohnuli, neb již z mostu brandejského rukou se voda dosáhnouti může, však most předce ještě stojí [...] Mlejnu toho starého již po kusu ubývá, bude-li jej tak dlouho podplakovati, padne brzo, dám jej předce pomalu bořiti a stroje do toho pustého mlejnce pod Vrabí voziti [...] Rybárny mi taky veliký kus a téměř všecku světnici porazila. Nevím, jak dříví plavecký ohájíme, kteréhož lépe než za dva tisíce kop

³⁹ NA, SM, B 94/48. Houser pak v září 1593 psal opět komoře, „kterak jest mu na onen čas pan Václav Čelakovský, J. M. C. purkrabě na Brandejse, na poručení Vašich milostí se mnou o to, abych službu při zámku Brandejse, netoliko jakž prve po mnohá léta při mlejních, ale za příčinou jinejch velkých a platných díl a stavení mostův, též potom i týchž mlejňův, kteříž čím dále, vždy k většící sešlosti přicházejí, ujal, obšírné jednání měl... to sem... k sobě přijíti se uvolil.“ NA, SM, B 94/124.

⁴⁰ NA, SM, B 94/48.

míš. pospolu na hromadách mám. V pivovaře, kdež plav vody jest pod pánví, takže se vařiti nemůže [...] Most dlouhej kamennej, kterej až k Staré Boleslavi jde, již také počíná podmílati a podplakovati [...] Co sem dal koly bítí k jímání vody pro to nové stavení, to mi všecko zase porazila.“ Výmluvná je další hejtmanova zpráva: „v sobotu jminulou [18. března] vždy víc a víc vody přibejvalo, takže již v neděli voda na mostě brandejským stála, a potom téhož dne mezi 4. a 5. hodinou po poledni tak veliký vítr přišel, ten most převrhl a převrátil, právě vprostřed, takže ho z každé strany asi za 20 neb 30 loket zůstalo, a veprostřed asi za 60 loket aneb víc se obořilo a s vodou dolů ušlo. Dříví všecko, co ho na haldách bylo, (k víře nepodobné) sem i tam roznosila [...] dnes upadá. A tak za několik drahně set kop škody zdělala [...] žádný rozum lidský ani síla tu postatčiti nemohla, aby se brániti mohlo.“⁴¹

Nový brandýský hejtman Kašpar z Milštejna reagoval 24. března 1597 na Houserovy spisy o pracích na kosteleckém jezu a u brandýského mlýna: „Co se žádosti jeho, aby mu od pažení břehu a dělání slupí při jezu kosteleckém zaplaceno bylo, dotejče, [...] a písař důchodní mě zprávu dává, že jemu mimo těch VIII ss. g. českých nic více na to dáno není, vidí mi se za slušné, aby se mu zase ten náklad navrátil, však kdyžby nejprve to dílo od přísežných mlynářův prořacováno bylo [...] Co se mlejna brandejského dotejče, že by ta zeď břehová, kteráž z druhé strany od celný proti starým povodníkům stojí, kdyby na ty mlejny se voda pustiti měla, s těžkostí ostála, nebo žádného rumu za ní není, a mostek, přes kterýž se okolo mlejna jezdit bude, také na ni se klenouti má [...] Poněvadž pak na ten čas z stavení těch povodníkův pro nedostatky mnohých potřeb sjíti musí [...] k zdání jeho Viktoryna Hausera přistupuji, aby se na ten čas ten břeh za tou zdí kolím vybil a rumem zavezl [...] ti pak žlabové nad tou zdí také by zdělání bejti mohli [...] Než aby ten starej nynější povodník na ně přenešen bejti jměl, za věc nepotřebnou bejti poznávám [...] A také dříví téměř žádného před rukama, ani lonského roku na horách Trutnovských jedné kopy kmenův zamluveno není [...] žádám, co se ještě klenutí toho mostu dotejče pod mlejnem brandejským, aby tohoto roku z toho sjíti mohlo, neb rozvrhl sem to s Hektorem,⁴² že do 5000 štukového kamene na něj bejti musí.“⁴³

V té době se patrně hlavní starostí stala stavba kamenného mostu přes odtokový kanál od podzámeckého mlýna. Tak 10. listopadu 1597 psal hejtman komoře: „Za jakou byste příčinou Viktorynovi Hauserovi, mlynáři, mostu přes Labe pod zámek Brandejsem, vedle rozvržení jeho, dodělati projednati dopustiti neráčili,

⁴¹ NA, SM, B 94/14. Patrně šlo o dřevěnou část přemostění, přes hlavní koryto Labe.

⁴² Ettore de Vaccani.

⁴³ NA, SM, B 94/124. Zmiňovaná, jinak výborná studie KORČÁKOVÁ-PEŠTA na s. 34 cituje zprávu hejtmána údajně až ze 17. 3. 1603, uvádějící odhad jen „do 500 štukového kamene“ s odkazem NA, SM, B 94/48/II; snad jde o zaměněnou citaci pramenů.

nýbrž k spatření a rozvržení toho nákladu Matese Jana, tesaře při hradě Pražském, vyslati ráčili, z psaní V. M. sem porozuměl. A když jest ke mě na Brandejs tejš Mates Jan, tesař, se vypravil, jemu sem ty všechny příležitosti a potřeby [...] ukázal. [...] oznámil sem mu, aby to v pořádný spis uvedl.“⁴⁴

V květnu 1599 týž hejtman žádal o vyslání komorního komisaře a zároveň si stěžoval na zkažení dříví, tak urgovaného před šesti lety: „mostu, ten ačkoliv nyní zase tak opraven jest, že se přes něj jezdit může, ale když naň ledy přijdou, opět ty kozy poberou, a tak každý rok se dítí bude, dokud se, jak náleží, neudělá. Nebo dříví k němu zhotovené a již i ode dvou let sroubené na hromadě leží a hnije, ježto podobného a tak dlouhého dubí zde na panství nikdež dostati se nemůže a toto na onen čas z panství Pardubského před lety pěti neb šesti k tomu naschvál splaveno.“ Zároveň se dozvídáme, že zásadní problém s tzv. povodníky nebyl stále vyřešen: „ty tak na velikou škodu nedodělané zůstávají, nebo jak málo vody na Labi přibude, tehdy se mlejny státi musí [...] roku jminulého více se ním stálo, než mlelo.“⁴⁵

Houserova suplika hejtmanovi z května 1603 uvádí komplikace při dostavbě nového mostu: „abych já s Hectorem Vlachem to zase rozebrali a znovu předělali, jak on od kamene své dílo, tak i já od dřeva [...] v čemž jsme se tak poslušně zachovali, jeden každý z nás pracujíc, pokudž čas pro velikost vody postačoval, ten most, děkuji Bohu, na větším díle již rozebrali [...] Jakž teď [...] vody zapadnou a teplými časy vody se zahřejí, aby lidi do nich jítí mohli, k tomu dílu se přistoupí. A poněvadž k tomu dílu dubového dříví na koli i od jiného dříví nemálo potřebovati se bude, též i od štukoví prostého k vydláždění pod mosty pro lepší bezpečnost a stálost, aby snad i po časích též k tomu nepřišlo, poněvadž voda divný svý právo má, v jednom místě bere, v druhým přidává a zanášá, poněvadž pak to dílo opatření rychlého potřebuje a nemálo při tom čeládky býti musí, nemaje odkud na zaplacení té čeládky peněz bráti, nebo jsem prve při stavení toho mlejna a dělání jiných děl přes tři sta a čtyřdceť kop groš. českých v škodu vešel [...] Však jakkoliv aby tím dílo toto zamezováno nebylo, [...] při Vaší milosti toho s ponížeností pokorně vyhledávám a prosím, že se ráčíte [...] za mě přimluviti, aby mi k té potřebě důležité dvě stě kop grošův českých propuštěno bylo na ten dluh zadržely.“⁴⁶ Z následné komunikace vyplývá, že dostavbu mostu komplikovaly též spory mezi Houserem a Vaccanim. Oba se přitom stali členy brandýské městské rady, Vaccani r. 1597, Houser pak v letech 1603–1612.

V červenci 1603 byla svolána další komise ke kontrole nového kamenného mostu u brandýského mlýna, v září nařídila komora vyslat starší přísežné mlynáře na

⁴⁴ NA, SM, B 94/48.

⁴⁵ NA, SM, B 94/16.

⁴⁶ NA, SM, B 94/60.

Houserem vyžádanou kontrolu postaveného „sklepu“ kamenného mostu.⁴⁷ Dne 10. října hejtman Zikmund Měsíček z Výškova po urgenci zajištění kamene a vápna k dokončení stavby zbořeného brandýského mostu rozhořčeně sděloval komoře, že nesehnal pouze vápno: „avšak již před čtyřma dny takové vápno svezeno [...] jest, k kterémužto dílu Hektor zedník [...] ani se od dávný chvíle na Brandejs ne-nachází, takže [...] jej sem jinýmu zedníku vyhasiti dáti musil [...] i toho netajím, že na celý grunt dřevený, od Viktoryna Hausera vybitý, kamene nezakládá, nýbrž nic víceji a šířeji, nežli jak prve tak i nyní zed vyhnati chce [...] a také jakž začal kámen na rošty klásti, [...] dosti malé, špatné a skrovné štučky klade, jakž pak ti zedníci, kteříž od něho to dílo předešle projednali, v tom se, že sou nikdy takového ničemného díla, kteréž on Hector tak jmíti chce, dělati neviděli.“⁴⁸

Dobrozdání z komorní „buchhalterie“⁴⁹ z 16. května 1599 o potřebných stavebních opravách na brandýském panství mezitím doporučovalo i další práce na Labi: „sklepy mostu kamenného [...] zase zadlážditi [...] Most přední u Toušeně krytý, na tom jest střecha velmi sešlá [...] jest potřebí zjara všecken krov na něm znovu pobíti [...] Břehy okolo Labe, jak pod jezem brandejským a pilou, tak nad jezem, vody velké minulého roku velmi potrhaly, ti musejí se zase kolím obíti a rummy, kamením, též vrbinami vyklásti a zaplniti, jináč by se dokonce okolo pily voda protrhla a pila by na vostrově zůstala. Obzvláště také jest potřebí, aby se v jednom místě, slove V Hoští, za čihadlem J. M. C., Labe jinudy protrhlo skrze tůně, k čemuž místa dosti příhodná a tůně jsou, že se skrovným nákladem protrhnouti moci bude, nebo voda, jak již málo na Labi přibejvá, přes břehy proti Staré Boleslavi (kdež V Křížkách slove) se přebývá a je velmi trhá, kteříž prve velmi holí jsou, [...] a kdyby se toho nebránilo, v malém čase mohlo by se Labe k Boleslavi protrhnouti, takže by se na veliký náklad zase zadělati nemohlo a mlejn brandejský snad by zatím na suše zůstati musil [...] Což vše mlynářům přísěžným, zvláště Sixtovi, [...] ukazováno bylo a oni k tomu přistupovali.“⁵⁰ Zpráva správce panství Václava Lifejna z 15. ledna 1602 pak informuje o následcích novoroční povodně: „Poněvadž pak až posavad voda na Labi velká jest a z břehův všudy vystoupila, po luzích a lukách se rozlila, jaká by škoda buď na jezích neb mostích se stala, ještě dokonale věděti nemohu [...] se ve mlejně brandejským, kosteleckým, s kterýmiž se již dvě neděle pro velikost vody stojí, dělati nemůže.“⁵¹

⁴⁷ NA, SM, B 94/48.

⁴⁸ NA, SM, B 94/48.

⁴⁹ Účtárna.

⁵⁰ NA, SM, B 94/16.

⁵¹ NA, SM, B 94/104.

V Houserově nedatovaném přehledu jím realizovaných oprav a prací na vodních dílech na Labi a nákladů na ně (snad z r. 1603) jsou zajímavé např. odstavce:

„Za dříví splavní, které mi u Toušeně vzato a na větším díle v pivovaře spotřebováno, 30 ss g. č.⁵²

Na poručení pana Jana staršího Habartického,⁵³ chtěl mi pán pojednati dříví splavní vytahati ven z vody, udělal sem k tomu lehy, jiné dříví odvaloval, vydal sem na to tesařům 8 po 5 g. č. po 1 ½ dni, 1 ss g. č., beraníkům 12 po 1 ½ dni po 4 g. č., 1 ss 12 g. č. učiní.

Více od pěti let při vedení vody pacholíka sem choval, na teyden po 8 g. č. sem jemu platil, učiní 34 ss 40 g. č.

Těž přes tři léta v pojezdích J. M. C. chystaje dříví k novému mlejnu a mostu, žádného platu sem neměl, avšak v tom živnost svou jsem mrhal.⁵⁴

Nicméně byl stárnoucí Houser byl na 30. prosince 1611 předvolán ke komoře, kvůli nesrovnalostem ve výši 579 kop g. č. Naopak sám uplatňoval pohledávky ve výši 868 kop. Výsledkem jednání bylo Houserovo, že se zřekl nároků a měl doplatit 50 kop g. míš. při sv. Jiří 1612 a dokončit obroubení a žlaby u mlýna. Houser v následujícím roce 1612 zemřel.⁵⁵

S opravami a údržbou mostů souvisí repliky čelákovických měšťanů na nátlak brandýských hejtmanů, resp. České komory, donutit je po třicetileté válce k robotám nebo tzv. fúrám navíc (nad povinnost opravování toušeňského předního mostu, za osvobození od cla), např. při obnově brandýského mostu (1640–1641), potom v letech 1663–1664 při obnově hlavního toušeňského mostu (též zničeného na jaře 1640 Švédy) i k opravám čelákovického jezu.

Tak se čelákovická obec ohradila proti hejtmanovu příkazu z 6. ledna 1663 o vyslání 12 pacholků („beraníků“) k opravě Toušeňského mostu. Poté, co komora do 7. února „přitvrdila“, že příslušný list (z r. 1562) „jen toliko na cla dávání zní“, se představitelé městečka v následném „memoriálu“ bránili, „předně, že při městys Toušeni od starodávna most žádný nebyl, ale toliko přívoz. Však nicméně Přední most, kudy prve Labe chodívalo pod strání, což nyní Staré Labe se jmenuje, jest byl a my při témž mostě hatě napravovati jsme pomáhali.“⁵⁶ Komora jim dala za pravdu

⁵² Podobně bylo dříve vzato dříví J. Károvi, viz dále.

⁵³ Hejtman brandýského panství patrně v letech 1596–1597.

⁵⁴ NA, SM, B 94/60.

⁵⁵ V městské pamětní knize je opsáno „Propuštění Viktorina Housera z nedostatkův, kteréž jemu od buchalterie zřízené Komory v království Českém na stavení nového mlejna pod zámkem Brandejsem byly vystavený“. SOKA Praha-východ, AMB, pamětní kniha II., fol. 198r.

⁵⁶ SOKA Praha-východ, AMČ, radní manuál 1659–1663, fol. 181–189.

v nařízení hejtmanovi z 5. dubna: „že byste jim při nynějším stavění mostu Toušenského [...] zároveň s obcí Toušenskou beranění v robotě ukládati měli, sobě stěžují [...] aby i nyní při předešlém starobylém robotování, při nějakým předním mostě hatí spravovati a ke mlejnu šelakovskému dříví voziti povinni byli, zůstaveni býti mohli, žádají. I ačkoliv v poslednějším obnoveném urburu to, že obyvatelé Šelakovští s Toušimskými povinni jsou při mostě robotovati, obsaženo jest [...] Poněvadž však naproti tomu v naddotknutém urburu, jaké by to roboty vlastně byly a jak dalece rozuměné býti měly, specifikace doloženo není, k tomu také dle zprávy [...] od Vás [...] pod datum 23. Februarii učiněné, oni Šelakovští před Vámi desíti svědky to, že jsou od devadesáti let k témuž hlavnímu mostu, mimo opravování předního mostku a hatí, od žádného hejtmana robotami potahování nebyli, prokázali [...] Pročež [...] Vám poroučíme, abyste Šelakovské [...] dáleji k beranění nepotahovali, nýbrž při naddotknutém forování a vožení dříví dle starobylého způsobu zanechali.“⁵⁷ V červnu 1663 připomínal hejtman povinnosti dopravy (forování) dříví k „Zadnímu“ toušeňskému mostu (40 dubových kmenů) a k jezu při čelákovickém mlýně (60 kmenů).⁵⁸

Znovu se obec bránila v únoru 1664, dokonce s odkazem na „privilegium“ Bohunka z Klinštejna z r. 1456: „Psaní J. M. hejtmanu Brandejskému v příčině dříví velkého k mlejnu J. M. C. Šelakovskému ze dne 3. II. 1664 jsme dostali, abychom dříví velkého jistý počet kmenů z lesů J. M. C. ke mlejnu odvoziti hleděli, [...] oznamujeme, vynacházejíce se [...] i jinší, kteří předešle ty mlejny stavěli, [...] že jsme nikdy takového dříví nebrali k jezům.“ Hejtman Jiří Mařan Bohdanecký z Hodkova nakonec ustoupil: „jmenovaný J. M. C. p. hejtman [...] i naddotčené pány off[iciry] (při něm sloužící na panství) dotázku tuto, zdaliž kdy prve obec Šelakovská aneb sousedé z ní [...] k svážení dříví na mlejn potahování byli, učiniti jest ráčil, na kterouž mu, že dobře toho povědomi jsou, když týž mlejn stavěn byl, však obec Šelákovická že ani jednou řudou k témuž stavení potahována nebyla [...] tak jest týž J. M. C. p. hejtman zavřítí ráčil: páni šelakovští, [...] i já vás k nebyvalé věci potahovati nechci a nebudu [...] Stalo se d. 11. Februarii Anno 1664.“⁵⁹

Podobně byli povinni poddaní na panství Lysá, kteří měli koně, vozit bezplatně kamení a dříví k opravám jezů a břehů při litolském mlýně, ostatní pak museli pomáhat při stavbách mlýna i na mostě (za 5 denárů denně).⁶⁰

⁵⁷ SOkA Praha-východ, AMČ, pamětní kniha 1562–1832, fol. 35.

⁵⁸ SOkA Praha-východ, AMČ, radní manuál 1663–1666, fol. 60–61.

⁵⁹ SOkA Praha-východ, AMČ, radní manuál 1663–1666, fol. 75–78.

⁶⁰ František OTRUBA. *Paměti města Lysé n. L., panství lysského a vesnic okolních*. Lysá nad Labem, 1898, s. 70.

Co se týká **mlýnů**, na toku Labe po sobě následovaly v rámci brandýského panství mlýn v Čelákovících, v Toušeni, v Brandýse velký Podzámecký a pilský,⁶¹ nakonec mlýn v Kostelci. Jednalo se zpravidla o mlýny vrchnostenské, které byly pronajímány, kromě toušeňského, jenž byl v r. 1556 odprodán od panství Cypriánovi Roudnickému z Mydlovaru, ale do r. 1700 byl připojen zpět. Mlýn v Čelákovících naopak připadl komoře až od začátku 17. století, zatímco dříve byl často se sousední tvrzí ve vlastnictví šlechty.

Do šlejfirny (brusírny) při podzámeckém mlýně v Brandýse se před třicetiletou válkou dovážely drahokamy – patrně od Jizery (vlévala se do Labe u Toušeně), po níž se též plavilo dříví z Jizerských hor, ale urbář z r. 1651 uvádí, že „byla obrácena k pulerování kamení drahého, kteréž se J. M. C. z hor Trutnovských vozívalo“.⁶²

S mlýny úzce související **jezy** byly rovněž v Čelákovících, Toušeni a Brandýse. Hlavně o propustnost nebo výšku jezů vedli mlynáři spory jednak s plavci, dále docházelo od vysokých jezů ke škodám na polích. Z r. 1523 je tak zdokumentován spor známého Jana Paška z Vratu na Toušeni s Kunrátem Krajířem na Brandýse o výšku brandýského jezu, jenž toušeňskému mlýnu zdržoval spád vody.⁶³ O výšku jezu v Semicích na přerovském panství vedli spor v letech 1589–1591 správce lyského panství Václav Zálužský z Ostroskal s přerovským hejtmanem, když litolští rybáři zbořili jeho zvýšení, provedené pro zajištění dostatku vody k přerovským haltýřům i mlýnu.⁶⁴

Z ledna 1611 pochází podrobná zpráva o nových vratech u toušeňského jezu, pořízených za 117 kop g. č. na náklad komorního panství. Tamní mlynářka Kateřina Škopková (rozená Roudnická z Mydlovaru) byla pak povinna financovat jejich provoz pro volné plavení dříví.⁶⁵

Údaje o poškození a opravách jezů během třicetileté války obsahují zprávy brandýského hejtmana Václava Jindřicha Dejma ze Stříteže, sídlícího po zničení Brandýsa Švédy v Přerově: „Zpráva, co kde na panstvích J. M. C. Brandejském, Přerovském a Kaunickém po odtažení nepřítelů v létu 1640 až do 28. dne Februarii A[nno] 1641 zase spraveno. [...] Prám, kterež rozbořen byl, vnově zase předělán [...] Jez u Čelakovic, kterež v tom novém díle velmi vybitej, a ten opukovej kámen vyplaknutej, a v tý strži nebezpečný byl, zase napraven a až po vrata kamenem zase dobře vyplněn jest. Jez Velkej náhon u Čelakovic, z oné strany Labe, kde hrubě od břehu, nebezpečný a na stržení byl, zase spraven, dvoje vokřídli u něho uděláno, kolím obito,

⁶¹ Srov. PRÁŠEK. *Brandejs*, I, s. 313–318.

⁶² SOA v Praze, Vs Brandýs, urbář (1651), i. č. 5931, fol. 14r; PRÁŠEK. *Brandejs*, I, s. 245.

⁶³ *Archiv český*, 28, 1912, s. 280; PRÁŠEK. *Brandejs nad Labem*, III., s. 10.

⁶⁴ NA, SM, B 94/126.

⁶⁵ NA, SM, B 94/33. Srov. Jan KRÁLÍK. *Lázně Toušeň v listinách a kronikách*. Lázně Toušeň, 2002.

kamenem a jílem, i díl jezu zavezeno a ubezpečeno jest.⁶⁶ Další Dejмова zpráva ze 14. srpna 1643 uvádí: „Na vodách pak, o čemž se v též zprávě zmínky nečiní, velké zkázy na jezích jsou, [...] jsouce dva kostelecký stržený a semický v létu 1639, když nepřítel v Brandejse ležel, od vody dokonce vzatý. Brandejského díl podělati, a k dopravení jeho a udělání dvouh hranic, u povodníku jedný a při mlejně u strany, slove Český, druhé, přes šest kop kmenů dříví otesati a přiřaditi sem dal. Takové dříví všecko, zapálivše se trávy od mostu, přes který armada J. M. C. u Toušeně přešla a po přemarsírování jej spálila, v lesích shořelo. Takže nyní týž jez, jsouce hrubě porušený a vyplaknutý, v velikém nebezpečnosti pozůstává, na nějž zase znovu dříví tesati. A nestane-li se nějaké vojenské překážky a s forama dostačiti motci budu, na podzim jej spravovati dám [...] však majíce potahů velmi namále.“⁶⁷

Hned po válce, v květnu 1649, hejtman Dejm zaslal komoře odhad nákladů na opravu brandýského a obou čelákovických jezů, poškozených ledem a velkou vodou, zpracovaný s pomocí brandýského mlynáře Jana Antoše a čelákovického mlynáře Václava Zelenovského.⁶⁸

Nejen v souvislosti s jezy se vyskytují zprávy o následcích povodní, některé již citované výše. Brandýský měšťan (a r. 1627 primas) Jan Pelikán Hostounský prosil r. 1629: „nemaje já k svému gruntu pohořalému nižádných dědičných rolí, [...] mimo jedný louky, V Hluchově slove, při Labi J. M. C. ležící, [...] nyní skrze prudkost vody rok po roce podbívána a krmi ledův i plavbou dříví po Labi, s břehy odpíráním roztrhána jsouce, tohoto roku jminulého 1628 všeckna dokonce z gruntu na mizinu a vniveč obrácena [...] však z druhý strany vody Labe, ostrovu a lesu J. M. C. k užitku přibylé jest, tak jakž z příležitího vysvědčení lidí [...] stavu rytířského milostivě vyrozuměti ráčíte. V kteréžto příčině, že [...] mě místo též louky [...] kusem roli vorné [...] odměniti anebo ouroku, do důchodův J. M. C. každoročně 22 g. 6 d. č. z téhož spáleniště mého vycházejícího, [...] osvoboditi ráčili, [...] prosím.“ Brandýský hejtman se však k žádosti 9. listopadu vyjádřil zamítavě.⁶⁹ Úspěšnější byl později s odškodněním za znehodnocenou louku brandýský děkan. „Tak jakož od J. M. C. komory Český z prostředku Král. kom. buchhalterije a pražských přísežných mlynářův [...] komisi léta Páně 1703, za příčinou téhož nad zdejším jezem tehdáž do starého toku se protrhnouti chtícího Labe, vyslaná, od týž velké nebezpečnosti, že by nynější tok Labe do starého běhu u strouhy k Boleslavský tím se drátí a tudý zdejší mlejny snadno na suchu postaveny býti mohly, spatřeno následovně [...] aby nový tok vedle a skrze k zdejšímu děkanství patřící louka [...],

⁶⁶ NA, SM, B 94/16; dále připojen hejtmanův odhad dalších nutných nákladů.

⁶⁷ NA, SM, B 94/16.

⁶⁸ NA, SM, B 94/60.

⁶⁹ NA, SM, B 94/27.

jemu ale k vynahrazení téhož dílu skrze ten nový canal pokažené louky dva vozy sena z panských luk, dokavad by jemu jiná louka se nevykázala, ročně dávatí.“ Nakonec byla 23. února 1725 dojednána na zámku výměna děkanské louky za jinou panskou.⁷⁰

Plavení, skladování a obchod s dřívím

Skladování dříví bylo jedním z hlavních problémů, jimž byly věnovány „Artikulové svolení obecního“ z března 1582, přijaté necelého půl roku po povýšení Brandýsa na město: „2. Jakož se nemalý neřád nachází z strany skládání dříví, jak v místech nepřiležitých na obci, zvláště u pivovaru, tak i u sousedův, v čemž vši obci [...] na velikém nebezpečnosti jest [...] A protož předkem co se kladení dříví u pivovaru dotýče, tu aby žádný z nákladníkův u pivovaru, ani v té ulici [...] mimo na jeden var dříví neskládal [...] Místa se k tomu ukazují [...] V jiných ulicích ani v domích [...] pivovarského ani jiného dříví žádnej aby neskládal. Při tom artykuli co se dotýče dříví k palivu, tu se spatruje, kderak mnozí [...] je v místech těsných, nepřiležitých k stavení a gruntům jiných sousedův na škodu a ublížení jim skládají [...] Určeno, aby také řád dobrý zachován byl, kdož toho potřebují, [...] díl sobě při domě bez ublížení jiného nechati, ostatek za město v místa napřed oznámená aneb do zahrady své vyvézti.“⁷¹

Spotřeba stavebního dříví stoupala např. při postupné obnově obcí po třicetileté válce, nebo nárazově po větších požárech (např. v Brandýse r. 1551, 1615, 11. března 1659; v Čelákovících r. 1719).

Některé záznamy dokládají, že na Brandýsku se samozřejmě spotřebovávalo, byť asi zpravidla nešlo o cílenou těžbu, dřevo z místních velkých lesů na pravém břehu Labe, ať už patřících brandýskému panství,⁷² nebo i staroboleslavské kapitule. Např.

⁷⁰ Děkanský úřad Brandýs nad Labem, kronika, fol. 33r–v, nedokončený opis smlouvy, ale zachován též její originál v AMB; srov. PRÁŠEK. *Brandejs*, I., s. 8.

⁷¹ SOKA Praha-východ, AMB, pamětní kniha 2., fol. 4r–6v; ed. Karel LÁBLER. *Český lid*, IX, 1900, s. 108–112. Lze citovat starší zápis podobného typu v jiném smyslu: „L. P. 1538, v pondělí den sv. Panny Kateřiny stalo se svolení vši obce, aby všichni sousedé, komuž by koliv co z dobytkův umřelo, aby těch všech jinam netahali, než na Polabí pod sv. Vavřinec za haltýř Pacholíkův a za strouhu.“ AMB, pamětní kniha 1., fol. 19v.

⁷² Např. hejtman Kostřáb 9. ledna 1653 odpovídal na komorní nařízení k vyčištění císařských lesů od vyvráceného dříví, jaká opatření provádí; mimo jiné dal po zamrzlém Labi vozit dříví k přerovskému pivovaru, čelákovickým jezům a toušeňskému mostu, též poddaní si mohli brát dříví zdarma. NA, Nová manipulace (NM), sign. B 37/17.

v roce 1566 prodala kapitula pěti brandýským měšťanům dříví za 9 kop 15 g. č.⁷³ Přes množství dřeva v okolních převážně vrchnostenských lesích se zachovala řada záznamů o jeho nedostatku a plavení.

Dne 21. června 1603 již zmíněný hejtman Měsíček sděloval komoře, že „od plavcův na rok tento 1603 čtyry kopy kmenův dříví, ano i jistej počet šindele zamluvil, kteréžto dříví na horách Trutnovských na díle podvrácené, na díle vylyzené a vyznamenané pozůstává. Že pak pan forštmistr trutnovský takového dříví dotčenému plavci na vodu dodávati zbraňuje, [...] prosím, že tu věc fedrovati [...] poručení učiniti a co nejdřív možné, pokudž časové k plavbě příhodný jsou, odeslati ráčíte.“⁷⁴

Prerovský hejtman Berbisdorf psal 9. května 1606 mimo jiné o dříví na Labi: „A poněvadž pak nyní peněz žádných v důchodích [...] nejní, [...] nadto vejše dříví u pivovaru žádného nezůstává, aniž se ho co, poněvadž žádný bez závdavku jednoho neb dvou set kop v trhu o dříví šarholce, šindel a latí státi nechťel, skoupiťi mohlo [...] kteréž na Labi zůstává a plavec k žádosti mé tu čeká.“⁷⁵

Zajímavě osvětluje poválečné poměry následující zápis z čelákovického radního manuálu: „Vejpis psaní od p. hejtmána [Matyáše J. Kostřába Čelákovickým] v příčině vození dříví na Čakovice. [...] president J. M. C. sl[avné] Komory české majíce tu ku potřebě své přes 12 kop šarholců a přes 1 ½ kopy stěnovního dříví od Nymburka sem splaveného, takové dříví jsouce z vody vytaženo [...], abych vás na místě J. Excel. [...] ke svožení téhož dříví až tam o fúry, ne abyste to z nějaké povinnosti, nýbrž proti záplatě J. Excel. k zalíbení učinili, požádal, při mě mil. naříditi ráčil. Z té příčiny toto psaní činíce, vás na místě J. Excel. žádám a při tom také se k vám přátelsky přimlouvám, abyste co tak koliv for v městečku vašem shledati můžete, z téhož dříví asi 3 kopy šarholců a ½ kopy stěnovního a vše suchého dříví tam do Čakoviček svézti dali a to k zalíbení J. Ex. vám budoucně k dobrému sloužití může, prokázali [...] Act[um] 4. Juni 1659.“⁷⁶ Též v Brandýse byla při obecním shromáždění 5. června čtena podobná hejtmanova žádost, „aby odsud od vody proti jisté záplatě 5 kop šarholců a ½ kopy stěnovného dříví od Nymburka splaveného a již z vody vytaženého a suchého do Čakoviček odvézti [...], přivoleno, však ne z povinnosti, ale

⁷³ NA, Arcibiskupský archiv, APA I. 35/4, inv. č. 3867, sign. (162/1), Záležitosti kolegiátní kapituly ve Staré Boleslavi 1566–1790, karton 2316, registra příjmů a vydání 1566–1568. Edice Miroslav KRATOCHVÍL. Kolegiátní kapitula ve Staré Boleslavi: hospodářské poměry v raném novověku, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 51n.

⁷⁴ NA, SM, B 94/60.

⁷⁵ NA, SM, B 94/41.

⁷⁶ SOkA Praha-východ, AMČ, radní manuál 1659–1663, fol. 1. Prezidentem České komory byl hrabě Aleš Vratislav z Mitrovic, jenž držel v Čakovicích[!] jeden ze dvorů.

z lásky.⁷⁷ Možná i pomoc prezidentu komory pak pomohla při obraně Čelákovických před zmíněným tlakem na zvyšování robotních povinností.

Naopak v další záležitosti, též související s plavením dříví, už Čelákovičtí tak neuspěli. V březnu 1666 podali další „memoriál“ České komoře proti záměru zřídit v nedávno k panství přikoupeném dvoře (tvrzi) Hradištko „hospodu pro lidi po vodě plavící“ s tím, že pokud by chtěla obec dodávat tam své pivo, má připlácat zvláštní posudné. Výčep cizího piva by byl sice proti privilegiím městečka,⁷⁸ na druhou stranu zdejší šenk zvyšoval odbyt čelákovického piva. V dubnu 1668 čelákovická obec psala hejtmanovi již pouze o přímluvu ke komoře, aby posudné zůstalo ve výši 7 kr. z každého tam vyšenkováného sudu čelákovického piva.⁷⁹ Zda podobná plavecká hospoda existovala též v Brandýse, není známo.

V lednu 1690 komora vyzývala brandýského hejtmana Mezleckého (a královská města Kolín a Nymburk), aby zbytečně nezdržovali plavce dříví; konkrétně brandýské panství a města Brandýs a Čelákovice tehdy koupily dříví, šindele, prkna a žlaby z panství Borohrádek a Kostelec nad Orlicí.⁸⁰

Z roku 1707 pocházejí dvě zprávy z protokolů brandýské městské rady k tématu plavení: po březnovém jednání na zámku, „za příčinou dříví, co tak od obce zdejší pohořalým do Mstětic a Záp zapůjčeno bylo, [...] pan sirotčí [písař], když plavci připlavají, že se to bude mít na paměti“, následoval 6. června zápis, „za příčinou dříví, co se pohořalým císařským poddaným zapůjčilo, poněvadž plavci dříví připlavali, aby se k panu sirotčímu vzkázalo o splacení“⁸¹

Též sami Brandýští byli v obchodu s dřívím aktivní. Jiřík Kára z Nového Města pražského popisoval 7. února 1591 vrchnímu hejtmanu komorních panství Zejdlivcovi: „když jsem v Brandejse za souseda drahně let byl, některé věci od dříví [...] dal jsem k pile tu při Brandejse, [...] ale že pak téhož času znamenité stavení při zámku Brandejským i také Hlavenci bylo, takže [...] to jesti mi k potřebám císařským vzato, o čemž pilař a Viktoryn Hauser, mlynář, dobrou vědomost mají, nebo když sem pana hejtmana v té příčině napomínal, jesti mi k témuž Viktorynovi mlynáři ukázal [...] nepochybuji, že takový rejstřík až posavad za sebou má [...] až posavad sem nic nedostal, protož se k V. M. utíkám, [...] aby mi to mohlo zase vynahrazeno

⁷⁷ SOkA Praha-východ, AMB, radní manuál 1658–1660, fol. 65v.

⁷⁸ SOkA Praha-východ, AMČ, radní manuál 1663–1666, fol. 190; PRÁŠEK. *Brandejs*, III., s. 244.

⁷⁹ SOkA Praha-východ, AMČ, radní manuál 1666–1671, fol. 40. Též NA, NM, B 37/29: hejtman 27. září 1667 uvedl, že od 12. června 1666 tam bylo vyšenkováno 71 sudů čelákovického piva.

⁸⁰ SOkA Praha-východ, AMB, pamětní kniha 3., fol. 234.

⁸¹ SOkA Praha-východ, AMB, radní manuál 1706–1712, fol. 45v, 54r.

bejti, poněvadž k takovému dříví dosti pracně, jakž toho při Brandejse velký nedostatek jesti, sem přišel [...] sobě toho pokládám 10 ss g. č.“ Přiložil též podrobnější přehled:

„Léta [15]81 koupil sem nějaké kratiny od nějakého plavce za 2 ss. Ty jsou mi vzaty k zámku [...] Po 30 g. ty dva vŕky.

Léta 83 dal jsem k pile dovéztí 6 velkých dlouhých dubů na rozmetání[?] k potřebě okolo stodoly [...] taky mi vzaty sou [...] na Hlavenec. Za 1 ss g.

Léta 83 v postě dal sem dovéztí k pile dvě klády borový na prkna k vratům, taky mi vzaty jsou. Za 30 g. č.

[...] Léta 88 dal sem velkou kládu topolovou k pile dovéztí. Také jesti k potřebám císařským na zámek vzata. Shnila.⁸²

V r. 1716 odprodalo město tehdejšímu vrchnímu lesmistrovi Baltazaru Ottovi z Ottenfeldu „ohrazenou louku“ na plavené dříví, koupenu rok předtím s celým dvorem od hraběte Pavla Morzina.⁸³

Nejvíce zpráv v tomto smyslu se zachovalo o aktivitách brandýského měšťana, původně mydláře Václava Jana Keglera (též Kögler, asi 1693–1763), jenž provozoval nejpozději na jaře 1724 výslovně obchod s dřívím, pro něž si najal kus obecní půdy: „Zápis pana Václava Keglera na kus obecní půdy na Polabí [...] Jakož jest v létu 1724 dne 30. Martii [...] svého handle dřevěného, kterýž že víc k zvelebení obce a chudého sousedstva pomoci než vlastnímu užitku provozuje, takového místa by před zvodněním Labe a zlým člověkem zaopatřenější zkrácení netrpěl.“⁸⁴

Rovněž v brandýské děkanské kronice se nacházejí zápisy o plavení dříví, v souvislosti s obnovou špitálu po třicetileté válce: „Za dříví k stavení: Anno 1657, d. 12. Maji, za 6 vorů předáků plavcům pardubským dáno 5 zl. 15 kr. 22. Julii zase za 8 takových vorků v přítomnosti p. Noska smluveného dáno 8 zl. [...]

Za šarholtze: Anno 1658, 24. Julii, plavcům pardubským za 2 kopy šarholtzů na podlahy, za jeden každý po 4 kr. 4 den. [...] za ty šarholce se klade toliko 7 zl. 24 kr. Od forování zaplaceno [...] Mimo pak učinili jsou pomoc [...] P. Matěj Zámecký potahem svým dal dříví plavecké od vody voziti. [...] Adam Kostelecký dříví plavecké od pily dal voziti se 4 kusy 3 dny.“⁸⁵

Brandýské matriky zemřelých uchovaly jména některých utonulých v Labi. Jeden případ z 27. května 1738, se týká dokonce přímo plavce: „nalezen v Labi při Toušimi

⁸² NA, SM, B 94/53-1. Kára byl brandýským radním v letech 1584–1589.

⁸³ SOkA Praha-východ, AMB, gruntovní kniha „VIII.“, fol. 889–891; srov. PRÁŠEK. *Brandejse*, I., s. 97, II., s. 407.

⁸⁴ SOkA Praha-východ, AMB, gruntovní kniha „VIII.“, fol. 783.

⁸⁵ SOkA Praha-východ, Děkanský úřad Brandýs nad Labem, kronika, fol. 92, 94v–95v.

plavec dříví, katolický křesťan, jménem Jan Uhlíř, v kraji Kralohradeckým obytný v Nové Vsi, stáří okolo 35 let, při chrámu Páně [...] pohřbený.“⁸⁶

Rybářství

Četní „rybáři“, ve smyslu nejen rybolovu, ale i obchodu s rybami,⁸⁷ bydlící především v Rybářské ulici, byli od 16. století doloženi mezi členy čelákovické městské rady. Řehoř Bena (Bína), jako primas doložený v letech 1557–1560, a jeho vdova se dokonce obchodem s rybami zadlužili na panství Poděbrady vysokou částkou přes 100 kop g. č., takže jejich syn Jiřík musel grunt r. 1575 prodat.⁸⁸

Labský tok byl v rámci brandýského panství rozdělen na 27 částí, které se za patřičný nájem pronajímaly rybářům.⁸⁹ U Brandýsa patrně patřila část Labe městu a část ke dvoru „Morzinovskému“, jenž byl městem zakoupen r. 1715; jiná část patřila čelákovickému záduší. Podobně se pronajímalo po částech Labe v úseku přerovského (jižní břeh), resp. lyského panství.

Zmíněný hejtman Dejm doporučil 29. května 1638: „tři kusy vod na Labi blízko zámku J. M. C. Brandejsa Janovi Divišovi, rybáři podbrandejskému, pod plat pronajaté, z kderýžto ze všech platí ročně nájmu 58 f. 20 kr., že dva kusy, totiž jeden, jenž sluje Šulka, a druhý kus Staré Labe, [...] v místech nejlepších, velice hrubě již zanesené rákosem a travami vodními zarostlé jsou, takže do Šulky, by i vody zvejšené byly, ryby přicházeti volně nemohou. Na druhém pak, Starém Labi, jsouce mělké a zarostlé, místy ani s lodí a s vazbami užívati se ho nemůže, očitě spatřil. A tak s oficíry to vynacházím, že témuž rybáři možné nejní [...] ten plat [...] platiti. Mé zdání [...] jest, aby se témuž rybáři na hořejším kusu, kderýž Šulka sluje, 7 f., a na Starém Labi 13 f., všeho na jedné sumě 20 Rejnských zlatých slevilo [...] a od času sv. Havla nyní pominulého ze všech tří kusů 38 f. 20 kr. ouroku platil.“ Zpráva vrchního hejtmana Jozue Kořenského, jenž (nedochovanou) Divišovu supliku Dejmovi postoupil a sám Labe 28. května prohlédl, doporučení potvrdila.⁹⁰

⁸⁶ SOA v Praze, Sbirka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj, Brandýs nad Labem 2, s. 646.

⁸⁷ Kromě zmíněného Bíny dlužili v r. 1613 jiní dva měšťané za ryby 55 kop g. č. na panství Kumburk. AMČ, pamětní kniha (1562), fol. 164v; jinde byl doložen dluh za ryby na Kopidlno.

⁸⁸ SOkA Praha-východ, AMČ, gruntovní kniha (1561–1587), fol. 82–85, a pamětní kniha (1562), fol. 89n.

⁸⁹ SOA v Praze, Vs Brandýs, urbář (1651), i. č. 5931; srov. PRÁŠEK. *Brandejs*, I., s. 321.

⁹⁰ NA, SM, B 94/16.

Mezi rybáři docházelo často ke sporům. V r. 1561 tak byly provedeny v městečku Brandýse hned dva zápisy: „Očista právní Jana Rybáře z Toušeně. Já, Jan Rybář, na onen čas jsou ve službě z rozkazu hospodáře svého, n. Vaňka, rybáře v Toušeni, vršku ve strouze, blíž jezu toušenského, vyzdvihl a to že jsem z poručení hospodáře svého učinil, prokázati mohl, což se mi nyní za zlodějství počítá a což jsem nikdá právem přemožen nebyl [...] přísahám [...] že jsem toho svévolně neučinil [...] Stalo se v radě 1561, v pátek den sv. Valentina [14. února], při přítomnosti všech sousedův a obyvatelův toušenských.“ Snad stejného rybáře se týká i další záznam: „Odprošení Jana Rybáře. Já, Adam, syn Chudé z Toušeně, kdež jsem tebe Jene Rybáři nařekl, že bys mihule krásti měl a toho na tě nedovedl, protož se [...] přiznávám, že jsem v hrdlo lhal [...] prosím tebe, odpusť mi to. Actum v pondělí po sv. Ondřeji A. 1561. [1. prosince].“⁹¹

Jiné zajímavé podrobnosti o vztazích mezi brandýskými rybáři přibližuje radní manuál z doby třicetileté války. „Léta Páně 1630 v pondělí po památce sv. Tří králův. Jiřík Rybář při vstoupení prohlášení své učinil, že od Labe najatého peníze složitě chce; nicméně zase aby jemu najaté od [...] obce bylo, šetrně žádal. Neštěstí a příhoda den sv. Tomáše, která se mu na vodě přihodila, že by se byl (když se loď potopila) utopil. Jan Brožek, rybář, kterému z lásky křesťanské Labe půl pustil, vida to, an mu vzkázáno bylo, aby k němu jsouce na vodě s lodí přijel a pomohl, nechtěl; že mu vícejí takové lásky nechce prokázati a jemu Labe zanechati, za to P. P. P. uctivě, aby mu odňato bylo, žádal. P. P. P. na místě obce žádost jednu i druhou naplniti ráčí, však mezitím, pokudž jaký nedostatek v rybách dle obyčeje p. purkmistru dáváním každého týhodne se u něho spatřoval, aby se v tom opravil.“⁹²

Zápisem z 8. března 1646 se Matěj Prášil, rybář a „soused“ z Toušeně, přiznal ke krádeži ryb svých „kolegů“ Jakuba Hrušky a Ondřeje Rybáře, provedené v noci 22. února, a zavázal se zaplatit polovinu z celkové škody 4 zl. 40 kr.; Ondřej mu svou polovinu odpustil.⁹³

V září 1698 Vratislav Nosek žádal brandýskou městskou radu o nájem obecního Labe, přičemž se odvolával na svůj dřívější nájem. V posledních letech jej přeplatil „z pouhé závisti“ Jakub Hájek, který prý ale na rozdíl od Noska měl možnost jiné obživy. Zajímavé je obecnější doplnění, že „ryb proti někdejšímu časům velmi málo všudy v Labích řekách se vynachází“ a že „všichni rybáři [na panství] slevuňku z vod při J. M. C. panu hejtmanu zdejšímu pohledávají“. O pět let později si týž Nosek stěžoval městské radě na brandýské rychtářské právo, následně hejtmanovi na samotnou radu. V r. 1702 totiž Nosek pronajal své dva haltýře šenkýři z boleslavské

⁹¹ SOkA Praha-východ, AMB, pamětní kniha 1., fol. 161/156, 176/169.

⁹² SOkA Praha-východ, AMB, radní manuál 1624–1630, fol. 289v.

⁹³ SOA v Praze, Vs Brandýs, i. č. 2, pamětní kniha (1669–1797), list mezi fol. 77v/78r.

kapitulní hospody, „jeden pro kapry a druhý pro štiky, že pak skrze silný mrazy měsíce ounora [1703], také příčinou jízku Jakuba Hájka trouba u haltýře mého zamrzla, takže voda přeže všechny víka na haltýřích mých se zdula, takže by tudy nadepsanému šenkýři 8 štik [...] k maření přišly, kterýchž sem já neviděl, poněvadž haus knecht jeho haltýře oba zamčený měl, i obžalující mě při právě rychtářským zdejším, na mě sobě takové štiky k vynahrazení postíhal, k čemuž sem přistoupiti nechtěl, až on hauzknecht to juramentem při právě stvrdí, že takové štiky v tom haltýři k zmaření přišly“. Rychtářské právo však Noska odsoudilo k požadované náhradě.⁹⁴ Dne 26. září 1718 brandýský rybář Jiří Zvolský obeslal jircháře Jana Ratha, že mu poškodil ryby vyléváním louhu.⁹⁵

Rovněž v Čelákovcích jsou zaznamenány podobné rozepře, např. smlouva mezi Divišem Rybářem a Lukášem z 25. listopadu 1578, „jakož se jest nevole zběhla a nářek o Labe Macha Pečenkového stal, že by měl Lukeš nočně na jeho Labi i za otce jeho ryby loviti.“⁹⁶ O necelé tři roky maší [6. června 1581] je „smlouva ubrman ská o nářek cti zlodějství“ mezi Lukášem Rybářem a Matějem Pečenkou, „že jest se ten nářek z hněvu pro odjaté Labe nevinně stal a protož sou takový nářek z téhož Lukáše Rybáře sňali [...] A on Matěj Pečenka k němu tuto náhradu, podadouc ruky, aby učinil.“⁹⁷

Labe mohlo sloužit i jako místo neřesti. Zajímavou trestní kauzou je případ, jehož hlavním účastníkem je Václav Černý, poddaný ze Semic na přerovském panství, ženatý s jistou Kateřinou, což mu nebránilo navázat milostný poměr se svou děvečkou Evou Čepičkovou, jejíž *examen* z června 1710 celou kauzu otevírá. Eva doznává, že s Václavem smilnila „třikrát, když s ním chodila v noci na Labe loviti.“⁹⁸ Dále uvedla: „Když mě jeho žena vždycky k tomu měla, abych s ním tam šla na Labe.“ Z pozdější výpovědi Václavovy manželky Kateřiny vyplývá, co bylo jedním z důvodů její tolerance k manželovým záletům: „Já jsem se bála, když je vopilý, aby sme se neskoupali oba dva, jako se tu utopil Bodlák i s Bodlačkou.“⁹⁹

⁹⁴ SOkA Praha-východ, AMB, neinventarizované spisy, kt. prozatímní číslo 102.

⁹⁵ SOkA Praha-východ, AMB, RM 1713–1722, fol. 260v.

⁹⁶ SOkA Praha-východ, AMČ, pamětní kniha 1562, fol. 92v.

⁹⁷ SOkA Praha-východ, AMČ, pamětní kniha 1562, fol. 98r.

⁹⁸ SOkA Praha-východ, AMB, Criminalia 1700–1725, č. kt. 120.

⁹⁹ Tamtéž.

Závěr

Materiálový příspěvek, místy až komentovaná edice pramenů převážně městské a komorní provenience, přináší řadu neznámých detailů procesu raně novověkých staveb mostů, mlýnů a jezů na Labi, též přibližuje provozování živností s Labem spojených, jako mlynářů, rybářů nebo plavců, včetně sporů mezi nimi. Řada dokladů potvrzuje převažující zásobování dřívím jeho plavením od Borohrádku, „od Pardubic“ nebo z trutnovských lesů. Dále poskytují dílčí informace o povodních na Labi a jejich důsledcích nebo upřesňují topografii některých lokalit. V neposlední řadě citované archivní záznamy přispívají k objasnění dobové odborné terminologie – vodohospodářské, vodoprávní, mlynářské, rybářské nebo i lesnické.

Summary

The commented edition of the sources of urban and chamber provenance brings a number of unknown details of the early modern construction of bridges, mills and weirs on the Elbe, as well as the practice of trades with Elbe, such as millers or fishermen, including disputes between them. Several documents confirm the predominant supply of timber by his rafting. They also provide partial information on the Elbe floods and their consequences, or specify the topography of certain locations. Last but not least, the quoted archival records contribute to the clarification of the period professional terminology (water engineering, milling, fishing or forestry).

Author's address:

SOA v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ
Přemýšlení 220 (areál ATRIA)
250 66 Zdiby